

La comunitat catalana no pot prescindir de ningú

Per què a dia d'avui continuem parlant dels Països Catalans com un projecte compartit? Què fa que, malgrat tot, el Principat, les Balears, el País Valencià i la Catalunya Nord siguin territoris que es necessitin mútuament? I per contra, què ha impedit que el projecte de Països Catalans hagi anat més enllà? Preguntes per aquells que veuen el got mig ple, però també per aquells que el veuen mig buit, per intentar esbrinar, entre optimistes i pessimistes, on som en la construcció dels Països Catalans.

Hi ha una aportació del poeta Carles Riba (1893-1959) al debat sobre la qüestió de l'articulació de la comunitat catalana que em sembla que encara manté tota la seva vigència, i per això m'agrada traure-la a col·lació sempre que algú em convida a afegir-me al que Josep Pla (1897-1981) qualificaria com «una discussió entranyable»; és a dir, que es troba instal·lada a l'entranya mateixa de la nostra societat. L'aportació de Riba va consistir en un assaig titulat *Entre dos dilettantismes*, que va ser publicat l'abril de 1923,¹ i en el qual l'autor sostenia que la cultura catalana es debatia entre dues actituds que la perjudicaven per igual des d'extremes ideològics —i sentimentals— oposats: el dilettantisme d'aquells que creuen que ho tenim tot fet, en contraposició amb el d'aquells que sostenen que ho tenim tot per fer. Una colla d'anys més tard, Umberto Eco (1932) ho hauria descrit com una disputa entre apocalíptics i integrats, i avui en dia, segurament ens conformaríem a parlar d'una confrontació entre idealistes i possibilistes.

Sigui com vulgui, han passat gairebé 90 anys d'ençà que Carles Riba va publicar el seu article, però no cal ser massa agut per adonar-se que no ens hem mogut gaire més enllà de la situació que ell descrivia. El debat sobre si ho tenim tot fet —i, per tant, no ens correspon, com a cultura i com a país, d'aspirar a anar més enllà dels límits establerts per la legalitat vigent— o, per contra, ho tenim tot per fer —i, en conseqüència, tenim el dret, i en certa manera el deure, de voler fundar un nou

Sebastià Alzamora
Escriptor

¹ Publicat amb el pseudònim Jordi March a *La Veu de Catalunya*.

El debat sobre si ho tenim tot fet o si ho tenim tot per fer continua essent el tema principal de discussió de la comunitat catalana, tant dins els fòrums de la cultura com dins els de la política

ordre de coses— no tan sols no ha perdut vigència sinó que continua essent el tema principal de discussió de la comunitat catalana, tant dins els fòrums de la cultura com dins els de la política.

He escrit en alguna altra ocasió, i no em reca de repetir-ho, que el projecte cultural català és, a dia d'avui, un dels fracassos més rotunds que s'han produït en l'Europa moderna, i a la vegada, i tan paradoxalment com es vulgui, també és un èxit inqüestionable —ateses les circumstàncies historicopolítiques en què s'ha hagut de desenvolupar—, i un dels que conciten més expectatives encara per aconseguir i més potencialitats per desplegar, per no dir el que més. En efecte, ja és un lloc comú —però no per això menys cert— afirmar que, entre les nacions sense estat d'Europa, la catalana és la que compta amb un potencial més gran en tots els ordres: econòmic —fins i tot en temps de recessió com els actuals—, demogràfic —el del «petit país» és un tòpic detestable per fals: 14 milions de persones configuren, dins el paràmetre europeu, una comunitat de mida mitjana, d'una rellevància més que considerable— i, per descomptat, cultural. Dic «per descomptat» perquè, en el cas de la comunitat catalana —que seria aquella que es reconeix per l'ús habitual de la llengua catalana per part d'un sector més o menys majoritari, o

molt altament significatiu, de la seva població—, el *dictum* segons el qual un país és la seva cultura pren més sentit que mai. Existeix una premissa prèvia i necessària per al desenvolupament de qualsevol projecte polític per a la comunitat catalana, i és el seu reconeixement —i autoreconeixement, abans que res— com a comunitat cultural. I aquesta premissa, de compliment obligatori, continua essent una assignatura pendent a dia d'avui en múltiples aspectes. És en aquest sentit que em sembla que no ens queda altre remei que començar reconeixent el fracàs del qual parlava una mica més amunt.

Un bon exemple d'això que dic és el concepte de «Països Catalans», que Joan Fuster (1922-1992) encunya a *Nosaltres, els valencians*² i a *Qüestió de noms*,³ ambdues obres editades el 1962 —tot i que Fuster en va ser més el divulgador que no pas el creador, perquè l'expressió «països catalans» ja havia fet fortuna durant la Renaixença, i ja es troba documentada el 1876 en l'obra *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa*,⁴ de l'historiador del Dret Benvingut Oliver (1836-1912). A

2 FUSTER, *Nosaltres, els valencians*.

3 FUSTER, *Qüestió de noms*.

4 FUSTER, *Punts de meditació: dubtes de la «transició»*.

Fuster li va semblar que el terme podia dur a terme una funció ecumènica, ja que no situava cap regió d'aquests Països en una situació de preeminència respecte de les altres: dit d'una altra manera, tenia l'avantatge d'evitar que valencians i balears —i andorrans, i algueresos, i ponentins— s'haguessin de sentir supeditats a una suposada hegemonia del principat de Catalunya, que ja a finals del segle XIX i començaments del XX aixecava recels i suspicàcies entre els sectors que podríem denominar regionalistes. Per altra banda, Fuster atorgava als Països Catalans un contingut essencialment lingüístic: els Països Catalans eren, en la seva formulació, allò que després, eufemísticament, s'ha conegut com a «territoris de parla catalana»; és a dir, els llocs on viuen els catalanoparlants. De Salses a Guardamar, de Fraga a Maó. I tira milles.

La història de la valoració del terme —potser avui diríem la marca— Països Catalans en aquests 50 anys és fàcil de resumir: de l'entusiasme inicial que va suscitar en els àmbits antifranquistes de les dècades de 1960 i 1970 es va passar, ja en època dels estatuts d'autonomia, a un brusc abandonament del terme, fins a deixar-lo gairebé proscrit del discurs polític del catalanisme majoritari. En els anys de més efervescència, s'havien fet esforços per donar més cos i contingut al concepte, farcint-lo

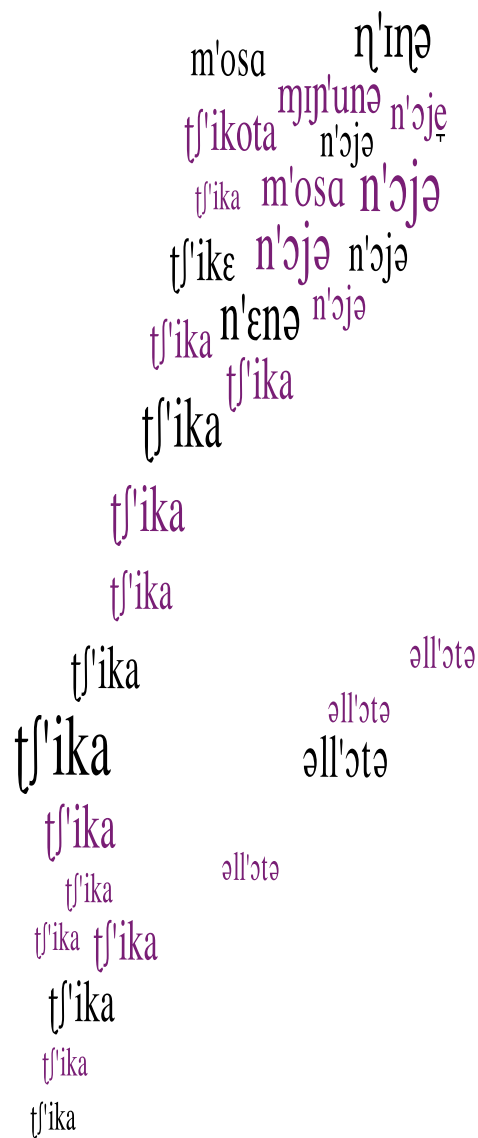
És un lloc comú afirmar que entre les nacions sense estat d'Europa la catalana és la que compta amb un potencial més gran en els ordres econòmic, demogràfic i cultural

amb referències miticohistòriques —la Corona d'Aragó i la seva expansió per la Mediterrània, el rei en Jaume, els almogàvers...— i amb relats d'estirp romàntica que apel·laven a una unitat pretèrita que s'hauria vist interrompuda i dissolta per la «invasió» castellana —des de la Mata de Jonc fins al Decret de Nova Planta, passant pel Compromís de Casp. La construcció d'aquests relats, com segurament no podia ser d'altra manera, va alimentar el discurs contrari de l'anticatalanisme més o menys visceral —el blaverisme valencià, el gonellisme mallorquí—, que basava —i basa encara avui— la seva raó de ser en l'oposició frontal, i sovint agressiva, contra els mites del catalanisme, a partir de posicions properes a l'extrema dreta i al nacionalisme espanyol més exacerbats, des de les quals el concepte de Països Catalans es va convertir de seguida en l'expressió més genuïna d'un suposat pancatalanisme autoritari i igualment invasiu.

En paral·lel amb tot això, i ja en els anys de la represa democràtica i de la recuperació de les institucions d'autogovern dins el marc de l'Estat de les autonomies i el seu cèlebre plantejament del «café per a tothom» —actualment sumit en una crisi que segurament tindrà resultats irreversibles a curt termini—, va ser el mateix catalanisme el que va bandejar el terme, en adonar-se

que gradualment anava perdent aquell caràcter ecumènic que Fuster li havia volgut donar i que, ben al contrari, s'anava convertint de mica en mica en la formulació d'un maximalisme, que segurament va arribar a la seva caricatura involuntària amb aquell eslògan de «Països Catalans, lliures i socialistes». Els Països Catalans es van anar transformant així en un desideratum dels que pensen que ho tenim tot encara per fer —i que tot és possible, per completar aquell vers de Martí i Pol que no significa res i que, per això mateix, ha tingut tanta d'acceptació—, en un assumpte d'apocalíptics i no d'integrats, d'idealistes i no de possibilistes. Els Països Catalans, en definitiva, van passar de ser —en temps de la Dictadura— una consigna gairebé transversal entre els sectors més diversos de l'antifranquisme a presentar-se —en els anys de la democràcia incipient— com una utopia que, com a tal, no casava de cap manera amb el pragmatisme que exigien els nous temps. Això, sense comptar amb la seva paulatina obsolescència: si, com imaginava Joan Fuster, i atenent al contingut eminentment lingüístic del concepte, calia prescindir de les ciutats i els indrets més fortament castellanitzats per tal de garantir la viabilitat dels Països Catalans, és obvi que fa temps que aquests s'haurien d'edificar damunt la base d'algunes zones rurals de

Hi ha una premissa prèvia i necessària per al desenvolupament de qualsevol projecte polític per a la comunitat catalana: el reconeixement —i autoreconeixement— com a comunitat cultural

les comarques d'Osona, la Safor i el Pla de Mallorca, i encara. El que no podia o no va saber preveure Fuster han estat dos fenòmens essencials: l'evolució demogràfica que han fet Catalunya, el País Valencià i les Balears en aquests últims 50 anys —i, molt particularment, en la darrera dècada del segle XX i la primera del XXI—, i les convulsions internes, les modificacions conceptuals i ideològiques i, en definitiva, els canvis profunds que ha experimentat el catalanisme en l'etapa democràtica, després d'haver estat una força de poder a cadascun d'aquests Països Catalans —avui, comunitats autònomes depenents del Govern d'Espanya—, i també a Madrid. La realitat —avui profundament qüestionada, insistim-hi, pels mateixos que la van impulsar— de l'Estat de les autonomies es va imposar de forma incontestable al projecte dels Països Catalans. I això, l'il·lustre pensador de Sueca no ho podia preveure el 1962, però és que tampoc no ho va admetre —si més no, obertament— en els 30 anys següents, fins a la seva mort el 1992. Potser va trobar que no havia de dimitir del seu posicionament; potser li van faltar reflexos: en tot cas, ara ja no ho sabrem. Però, si li haguéssim de retraure alguna cosa, seria aquesta resistència a assumir el que, quan ell va morir, ja era un fet consumat.

Per contra, si li haguéssim d'adjudicar algun mèrit —entemem-nos: pel que

fa, estrictament, a la gestió del «seu» concepte de Països Catalans; si obrim el focus cap al conjunt de la seva obra assagística i de pensament, és necessari situar Fuster al costat dels grans pensadors europeus del seu temps, com Emil Cioran (1911-1995) o Mircea Eliade (1907-1986)—, diríem que Fuster l'encertava parcialment en definir els Països Catalans des de la premissa lingüística, perquè d'aquesta manera circumscrivia la delimitació territorial a una realitat cultural certa i comprovable. És a dir, feia passar el fet cultural —prèviament existent— per davant de l'eventual relat polític —aleshores, com avui, en fase de construcció—, que és la mena d'operació, com hem dit abans, que resulta necessària per tal d'atorgar carta de naturalesa a una comunitat nacional. No reeix, en canvi, l'horitzó d'uns Països Catalans monolingües en català de forma més o menys homogènia: no era així ja en el moment d'escriure *Nosaltres, els valencians*, i molt menys és així avui, en què català i castellà es reparteixen la població més o menys al 50%, i això sense comptar la profunda diversificació del mapa idiomàtic que ha suposat l'impacte de la recent immigració. I tampoc l'encertava, el nostre *homme de lettres* suecà, en suposar que un Estat espanyol organitzat democràticament havia de ser menys hostil a la pluralitat lingüística i

cultural que el configura: ben al contrari, més de 30 anys d'història democràtica ens ensenyen amb contundència que, a una banda i a l'altra de l'hemicicle del Congrés dels Diputats, els dos grans partits espanyols mantenen una actitud clarament agressiva contra aquesta pluralitat, amb matisos que poden anar des de la displicència o la indiferència —en els millor dels casos— fins a la bel·ligerància activa —que es fa palesa en l'àmbit legislatiu, així com en l'executiu i en el judicial. Si mai l'escèptic Fuster es va permetre alguna reserva d'optimisme sobre aquesta qüestió, el sistema polític i mediàtic espanyol, amb el PSOE i el PP al capdavant, s'han encarregat de desmentir-la categòricament i d'esborrar-la per sempre més.

Això ens porta a un altre dels obstacles amb què topa la configuració de la comunitat catalana, i que expliquen el fracàs al qual hem fet referència a l'inici d'aquest article: el provincianisme dels uns i altres, el que prové del susdit sistema espanyol i el que emana de la mateixa idiosincràsia de la comunitat catalana. Es tracta de dues formes de provincianisme que es troben descrits amb precisió en un assaig de l'escriptor Milan Kundera (1929) titulat *El teló*,⁵ i publicat l'any 2005. L'autor hi recupera la noció de *Weltliteratur*, formulada

5 KUNDERA, *El teló*.

Els Països Catalans van passar de ser una consigna transversal de l'antifranquisme a presentar-se com una utopia en els anys de la democràcia incipient

originalment per Goethe (1749-1832), que proposa la superació de la idea de «literatura nacional» per encaminar-se cap a la construcció d'una «literatura mundial», que, en el cas d'Europa, hauria de reunir les obres més excel·lents escrites en totes les llengües del continent. Kundera considera desitjable aquesta operació —i no cal dir que es postula implícitament a si mateix com un dels autors dignes de figurar en aquesta *Weltliteratur* europea—, però a la vegada el veu de realització impossible, a causa dels dos provincianismes que, a Europa, entren en col·lisió: el provincianisme «dels grans» —les comunitats culturals amb un gran pes poblacional, com la francesa, l'alemanya i l'espanyola, i que en principi donen per descomptada la seva continuïtat i pervivència—, i el provincianisme «dels petits» —aquelles comunitats culturals que, en un moment o altre de la seva història, s'han vist abocades a l'anorreament i la desaparició, amb independència del pes de la seva demografia: per exemple, la llengua polonesa compta amb més de 40 milions de parlants, però això no ha evitat a la comunitat cultural que s'hi associa conèixer, per dir-ho en paraules de Kundera, «el vertigen de deixar de ser». Els primers desenvolupen un provincianisme consistent a creure's autosuficients, i per tant a percebre com a

supèrflua qualsevol aportació que puguin rebre d'altri; els segons pateixen la forma oposada de provincianisme, que consisteix a pensar —ni que sigui inconscientment— que la seva potència cultural és inferior a la dels primers, i per tant que no tenen res a aportar a la resta del món: sovint, l'autopercepció d'aquestes comunitats «petites» oscil·la entre actituds extremes, que van de l'autoodi al nacionalisme exclouent. Kundera, que és txec de naixement i francès d'adopció, ha conegut en pròpia carn les dues formes de provincianisme, que al capdavant podem superposar, sense gaire esforç, a l'esquema dels dos dilettantismes que denunciava Carles Riba: el provincianisme «dels grans» es correspon amb aquells que pensen que ho tenen tot fet; el «dels petits», amb el dels que es lamenten que ho tenen tot per fer.

Altra vegada, aquestes dues modalitats de provincianisme concorren en la comunitat catalana i en la seva relació amb l'espanyola, impeding el desenvolupament «normal» dels projectes corresponents. No descobrim res si afirmem que l'Estat espanyol és un país que, per molt que hagi consagrat la diversitat lingüística i cultural a la seva mateixa Constitució, viu aquesta diversitat en forma de conflicte permanent. I tampoc revelem res que no se sàpiga si remarquem que les actituds extremes,

com l'autoodi o l'exacerbació irracional, són freqüents en l'àmbit de la comunitat catalana, que delata amb elles els seriosos problemes d'autopercepció que pateix.

Un dels aspectes en què aquests problemes d'autopercepció es manifesten de manera més crua segurament és en el de l'articulació i la comunicació entre els diferents territoris que formen part d'aquesta comunitat —els arraconats Països Catalans de Joan Fuster—, actualment constituïts com a comunitats autònomes en incipient procés involutiu, o, el que ve a ser el mateix, com a subsistemes d'un sistema més ampli que es troba en el moment de repensar-se i de posar-se en crisi a si mateix. Dos exemples especialment significatius d'aquesta manca d'articulació serien el de la fragmentació del mercat cultural català i el de la problemàtica entorn de la capitalitat cultural de Barcelona. Amb una breu notícia de cadascuna d'aquestes qüestions enfilarem el final d'aquest article.

La catalana deu ser l'única comunitat lingüística d'una envergadura important —més de deu milions de parlants— que és incapaç d'assegurar la circulació fluida dels productes culturals i comunicatius produïts en el seu idioma dins el seu propi àmbit territorial. Si més no, no coneixem cap cas comparable en tot l'àmbit occidental, com

» Fuster l'encerta en definir els Països Catalans des de la premissa lingüística, perquè d'aquesta manera circumscriu la delimitació territorial a una realitat cultural certa i comprovable

no sigui el que afecta la indústria editorial espanyola en relació amb la llatinoamericana —que de tota manera respon a una casuística completament diferent. A pesar dels lloables esforços realitzats per determinats mitjans de comunicació —canals televisius com TV3 i, en algun moment de la seva trajectòria, IB3; diaris com *El Punt Avui*, *Diari de Balears* o *Ara*; revistes com *El Temps* o *Sàpiens*; emissores com Catalunya Ràdio...—, el cert és que l'anomenat espai comunicacional català, tal com s'han ocupat de definir-lo Josep Gifreu (1944) o Joan Manuel Tresserras (1955), continua en bona mesura per construir. El lamentable i recent cas del tancament dels repetidors de TV3 al País Valencià, tan grotescament anacrònic en l'era d'Internet i de les autopistes de la informació, és, de tota manera, un bon exemple de la precarietat en què es troba encara aquest espai, sotmès a les arbitrarietats de la conjuntura política de cadascun dels territoris que el formen. I per altra banda, sovint la producció cultural de les Balears i del País Valencià —penso ara sobretot en la producció editorial, però també en l'audiovisual, la teatral o la musical— continua tenint dificultats serioses de penetració, promoció i distribució en l'àmbit del Principat, i molt particularment en el de la ciutat de Barcelona, veritable pedra de toc

per a la difusió de qualsevol producte cultural en llengua catalana. A l'inrevés, la circulació de la producció cultural del Principat tampoc no està sempre assegurada a les Balears ni, sobretot, al País Valencià, des d'on resulta sovint una feina àrdua fer un seguiment adequat de la vitalitat cultural de les comunitats germanes —o cosines, si es prefereix. Es malbarata d'aquesta manera el potencial d'un mercat que senzillament existeix, però que ningú sembla que acabi de trobar la manera d'aprofitar en la seva globalitat.

És, com deia, una situació insòlita, que connecta directament amb la qüestió de la capitalitat cultural de Barcelona. Una qüestió sobre la qual convé ressaltar, en primer lloc i per davant de qualsevol altra consideració, l'enorme fortuna que ha significat i significa per a la comunitat catalana comptar amb un referent de la magnitud, la potència i la presència internacional de Barcelona: és obvi que, sense aquesta capitalitat, la paradoxa èxit/fracàs a la qual hem al·ludit al començament d'aquest article s'hauria saldat, per al projecte cultural català, amb un balanç força més negatiu del que podem presentar en l'actualitat. I tanmateix, això no treu la certesa que, d'una banda, des de les tribunes de creació d'opinió barcelonines es continua evidenciant un desconeixement sovint preocupant de

la realitat cultural de la pròpia comunitat entesa en la seva globalitat, i que, de l'altra, no és infreqüent que, des de la resta de territoris, la constatació d'aquesta desídia de Barcelona a l'hora d'exercir la seva capitalitat, es converteix en un pretext per tal de practicar una mena de regionalització del mercat i de l'espai comunicacional que no beneficia res ni ningú, com no siguin els mateixos promotors d'aquesta situació. Dit d'una altra manera, una de les assignatures pendents de la comunitat catalana és l'afinament de les dinàmiques entre centre i perifèria, que sens dubte hauria de redundar en la superació de la fragmentació del mercat intern, propiciada —un altre cop— per l'articulació administrativa dels territoris que l'integren a través de l'Estat de les autonomies al llarg dels últims 30 anys i escaig.

En conclusió: encallada —d'una banda— l'articulació política institucional dels Països Catalans enunciada per Joan Fuster, i sumits —d'altra banda— a l'ull de l'huracà de la involució autonòmica de l'Estat espanyol, a la comunitat catalana li cal organitzar-se, abans que cap altra cosa, com la realitat cultural, lingüística i comunicacional que ja és, però que continua pendent de produir-se en la seva plenitud. Ho ha de fer amb intel·ligència, superant els dos dilettantismes de què parlava Carles Riba

A la comunitat catalana li cal organitzar-se com la realitat cultural, lingüística i comunicacional que ja és, però que continua pendent de produir-se en la seva plenitud

i els dos provincianismes descrits per Milan Kundera, aprofitant les potencialitats de la seva diversitat i riquesa, i alimentant el paper de Barcelona com a nucli de capitalitat, sens perjudici —ans al contrari— del paper també nuclear que cal que hi juguin altres capitals com Lleida, Girona, Tarragona, Vic, València, Gandia, Palma o Manacor, per esmentar-ne només algunes. És la primera passa per assegurar que, en el delicat equilibri entre fracàs i èxit en què es debat aquesta comunitat, la balança s'acabi decantant definitivament cap als números verds. Ni ho tenim tot fet ni ho tenim tot per fer: l'únic que és segur, això sí, és que, per damunt de conjunc-tures de tot ordre, tenim pendent una tasca estructural d'articulació interna: i que la fem arribar a bon port depèn, en primer terme, del fet que aprenguem d'una vegada per totes a no prescindir de ningú. ◀

MÉS INFORMACIÓ

FUSTER, Joan. *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62, 1962.

FUSTER, Joan. *Qüestió de noms*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana, 1962.

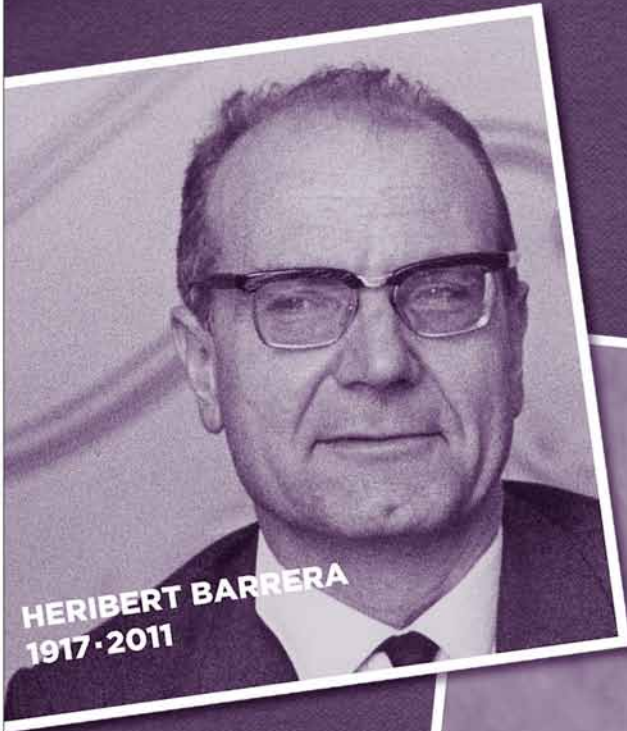
FUSTER, Joan. *Punts de meditació: dubtes de la «transició»*. València: Eliseu Climent, 1985.

KUNDERA, Milan. *El teló*. Barcelona: Tusquets, 2005.

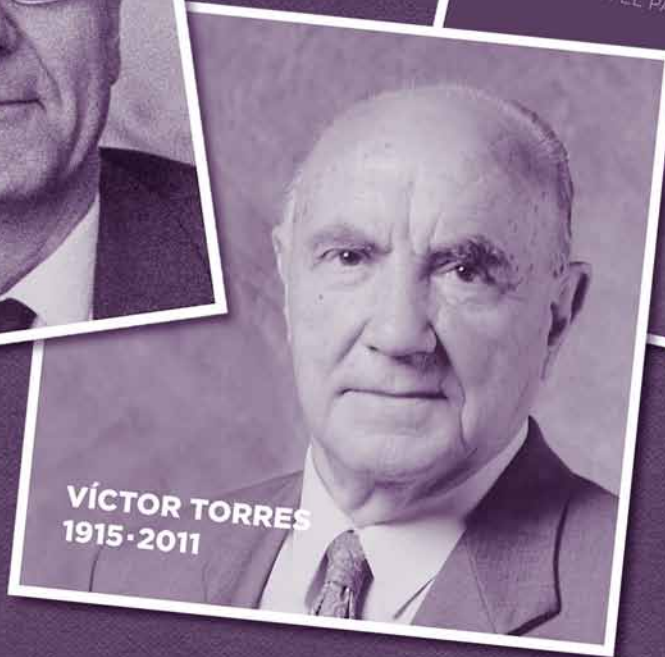
FUNDACIÓ

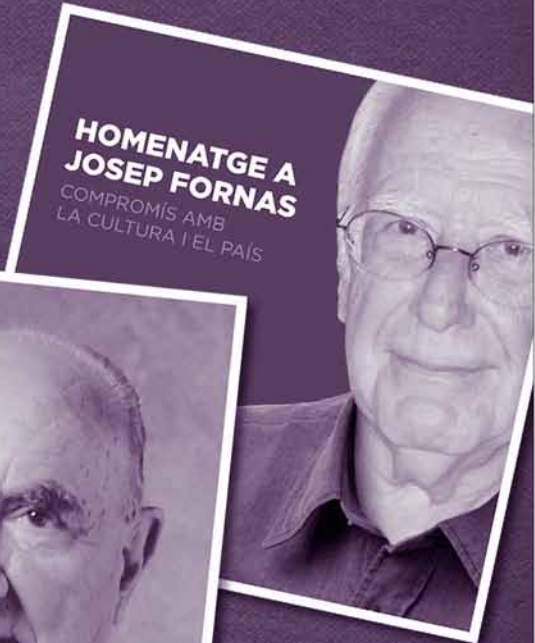
JOSEP IRLA

HERIBERT BARRERA
1917-2011

VÍCTOR TORRES
1915-2011

**HOMENATGE A
JOSEP FORNAS**
COMPROMÍS AMB
LA CULTURA I EL PAÍS

Homenatges

www.irla.cat